

FRA (DON) FRANJO MILIĆEVIĆ, HRVATSKI NARODNI PREPORODITELJ

(U POVODU 180. OBLJETNICE NJEGOVA ROĐENJA)

Fra (don) Franjo Milićević, hrvatski narodni preporoditelj (u povodu 180. obljetnice njegova rođenja), ŠEVO, IVAN (gl. ur.), Fram-Ziral – Sveučilište u Mostaru – HAZU BiH, Mostar, 2016.

Nedavno je u nakladištvu Fram-Zirala u Mostaru objavljen zbornik *Fra (don) Franjo Milićević, hrvatski narodni preporoditelj (u povodu 180. obljetnice njegova rođenja)*. Zborniku je prethodio istoimeni međunarodni znanstveni simpozij koji je, u organizaciji Hercegovačke franjevačke provincije s Fram-Ziralom, Sveučilišta u Mostaru i HAZU BiH, održan 27. studenoga 2015. godine u Franjevačkome samostanu u Mostaru.

Glavni urednik *Zbornika* je fra Ivan Ševo, a izvršni urednik Šimun Musa. U opsežnijem izdanju od 378 stranica *Zbornik*, uz sadržaj i urednikovu riječ, strukturno obaseže četrnaest znanstvenih radova, od kojih je devet kategorizirano kao izvorni znanstveni, a pet kao pregledni rad. Svaki je rad popraćen prijevodom sažetka na engleski jezik.

Fra (don) Franjo Milićević (Donji Veliki Ograđenik, 1835. – Mostar, 1903.) znameniti je hrvatski preporoditelj, utemeljitelj Tiskare katoličkog poslanstva u Hercegovini (prve hrvatske tiskare u Bosni i Hercegovini) i prvih hrvatskih novina u Bosni i Hercegovini (*Hercegovački bosiljak*, *Novi hercegovački bosiljak*, *Glas Hercegovca*, *Osvit*), književnik, jezikoslovac, etnolog, autor nekoliko vjerskih djela (*Perivoj darovah nebeskih*, *Nauk katolički...*, *Kita bogoljubnosti...*, *Misnik u svojoj službi*), autor školskih udžbenika i priručnika koji su omogućili širenje pismenosti u Hercegovini (*Pravopis za niže učione...*, *Nova slovnica talianska...*, *Novi bukvar*, *Skladnja*), nakladnik i autor prvih kalendara (*Mladi hercegovački koledar*, *Mladi Hercegovac*, *Mladi stolitnjak*), pisac *Prve tarife grafičkih radnika* u Bosni i Hercegovini, pravaški ideolog i narodni učitelj, znameniti hrvatski narodni preporoditelj, a kao takvu mu neprijeporno

„pripadaju ogromne zasluge za svekoliku vjersku i prosvjetno-kulturnu ulogu u povijesti Hercegovine i Mostara“, kako u uvodnome dijelu *Zbornika* navodi urednik Ševo.

Zbornik počinje radom fra Andrije Nikića „Od jezika preko povijesti do slobode. Prema knjigama *Pravopis* 1873., *Schematismus*, 1874., *Uncenno semplice*, 1875., tiskanim u Vukodolu od 1973. do 1875. godine.“ Autor rada naglašava kako je turska okupacija tijekom više stoljeća u Hercegovini onemogućavala svaki oblik napretka, a samim time i razvoj tiskarstva. Stoga su rukopisi fratarskih djela nastajali na tome prostoru tiskani u talijanskim i austrougarskim središtima. Takvo stanje mijenja se tek od 1872. godine kada su franjevci uspjeli dopremiti tiskarske strojeve i pokrenuti tiskaru u Vukodolu. Godinu dana nakon toga knjige izlaze s oznakom tiskare Tiskom Poslanstva katoličkog, a krajem 1876. i početkom 1877. knjige su izrađene Tiskom franjevačkim. U razdoblju od 1873. do 1876. objavljeno je oko trideset knjiga, a nakon toga tiskara je često mijenjala svoj naziv.

„Hercegovački mučenici i Božji ugodnici od polovice 19. do kraja 20. stoljeća“ naslov je rada fra Hrvatina Gabrijela Jurišića u kojem, nakon kratka razjašnjenja pojmova: svetost, mučenik, sluga Božji, proglašenje blaženim, iznosi osnovne životne podatke za oko stotinu mučenika i Božjih ugodnika koji su djelovali na prostoru Hercegovine od polovice 19. do kraja 20. stoljeća. Radu je priložen *Kalendar hercegovačkih mučenika i Božjih ugodnika*.

Vlado Pandžić u radu „Domoljubne i rodoljubne pjesme u *Glasi Hercegovca*“ donosi pregled i interpretaciju nekoliko pjesama objavljenih u *Glasi Hercegovca* koje su imale iznimno važnu povijesnu ulogu u „promidžbi i provedbi hrvatske pravaške politike koja je podrazumijevala, između ostaloga, hrvatski domoljubni i rodoljubni odgoj te požrtvovno suprotstavljanje Kallayevu negiranju Hrvatske i ponižavanju Hrvata u okviru austrougarskih planova o stvaranju jedne ‘bošnjačke nacije’ u BiH.“

U radu „*Robinson Crusoe* u izdanju tiskare don Franje Milićevića“ Srebren Dizdar ističe kako je u Bosni i Hercegovini prvi prijevod Defoeova romana *Robinson Crusoe* objavljen upravo u Tiskari don Franje

Milićevića u Mostaru 1875. godine. Govoreći o društveno-povijesnim i kulturnim prilikama pod kojima je ovaj prijevod objavljen, u radu se ukazuje na važnost ovoga djela zabavno-poučnoga karaktera „za ukupni duhovni, književni i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine potkraj osmanske vlasti i pred tadašnji skori ulazak u eru kapitalizma i europske moderne.“

Fra Ivan Ševo u radu „Fra (don) Franjo Milićević – utemeljitelj tiskarstva u Hercegovini“ piše o čestim pokušajima franjevacu da u Bosni i Hercegovini osnuje tiskaru, ali im to nisu dopuštale turske vlasti. Dolaskom vezira Topal Šerif-paše na čelo Bosanskoga vilajeta, donosi se Ustavni zakon koji će omogućiti reformu obrazovanja pa tako i uspostavu tiskarstva. Godine 1872. otvara se u Mostaru Tiskara katoličkog poslanstva čiji je utemeljitelj, ravnatelj i glavni urednik Franjo Milićević koji je neumorno ustrajavao oko utemeljenja i razvoja tiskarstva, nakladništva i novinsko-publicističkoga rada. Zahvaljujući upravo njemu, Mostar krajem 19. stoljeća postaje jednim od važnijih tiskarsko-nakladničkih i kulturnih središta na Balkanu.

U sljedećem radu naslovljenom „Presjek suprotive Franje Milićevića“ Antun Lučić, nakon određenja pojma *suprotive*, donosi poredbenu interpretaciju Milićevićeve pjesme *Tursko nasilje* (1867.), dovodeći je u vezu sa *Zapisom popa Martinca*, Šižgorićevim *Pustošenjem Šibenskoga polja* i Marulićevom *Molitvom suprotiva Turkom*.

Naredna tri rada u *Zborniku* obrađuju jezične osobitosti Milićevićevih djela odnosno publikacija koje su izlazile u njegovoj tiskari. Tako Katica Krešić u radu pod nazivom „Hrvatsko gramatičko nazivlje u *Novoj slovnici talianskoj* Franje Milićevića (1874.)“ razmatra hrvatsko gramatičko nazivlje u Milićevićevoj gramatici. Radi se o prvome gramatičkom priručniku objavljenom u Hercegovini u kojem je sustav talijanskoga jezika opisan hrvatskim jezikom (definicije, objašnjenja nekih jezičnih činjenica i sl.). „Usporedba hrvatskoga gramatičkog nazivlja iz spomenute gramatike sa spoznajama dosadašnjih istraživanja o nazivlju u starijim hrvatskim gramatikama pokazuje da je autor slijedio nazivoslovnu praksu hrvatskih jezikoslovaca te da je ponudio i neka nova rješenja u odnosu na dotadašnje uspostavljeno gramatičko nazivlje.“

Nakon toga, Irina Budimir, govoreći o „Leksičkim posebnostima Milićevićevih publikacija“, analizira leksik prve hercegovačke periodike u odnosu na „jezičnu obnovu hrvatskoga jezika u drugoj polovici 19. st. i u odnosu na druge jezične utjecaje (turski, njemački, latinski, mađarski itd.)“. U radu se predstavlja vojno, upravno-pravno i drugo nazivlje koje ulazi u opću uporabu u doba jezične obnove, a poseban naglasak autorica je stavila na čestotnost orijentalizama u tiskovinama, koledarima i izvješćima tiskanim u Milićevićevoj tiskari. Radu je priložen opsežan i koristan rječnik turcizama.

Marija Musa, Martina Jukić i Ivona Baković u *Zborniku* pišu o „Pravopisnim i gramatičkim obilježjima kalendara Mladi Hercegovac“. Naglašavajući važnost djelovanja fra (don) Franje Milićevića i njegove Tiskare Katoličkog poslanstva u Mostaru u kulturnome, prosvjetnome i vjerskome životu Hercegovine u drugoj polovici 19. stoljeća, autorice u radu govore o jezičnim osobitostima *Mladoga Hercegovca* na različitim jezičnim razinama (pravopisnoj, fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj) s obzirom na pravopisne priručnike iz toga razdoblja i jezična načela zagrebačke filološke škole.

Kako bi slika Milićevićevega života i djelovanja bila što jasnija i cjelovitija, u radu „Prilog razumijevanju okolnosti djelovanja preporoditelja fra/don Franje Milićevića“ Ivan Sivrić nastoji približiti vrijeme u kojem je živio i djelovao Milićević kao veliki hrvatski preporoditelj. Stoga autor iznosi pregled društvenih kretanja u onodobnoj Hercegovini, ali i odlučujućih povijesnih zbivanja u susjednim pokrajinama pa i u Europi i svijetu.

Osim Franje Milićevića, u *Zborniku* se spominju još neki franjevci koji su svojim različitim angažmanom odigrali važnu ulogu u hrvatskome narodnom preporodu u Hercegovini. Jedan od njih je fra Anđeo Kraljević koji se, pored svoga pastoralnog djelovanja, neumorno bavio i prosvjetnim radom. Pokretao je analfabetske tečajeve, podupirao otvaranje prvih učiona, a napose je zaslužan za pokretanje tiskarske djelatnosti u Mostaru. O Kraljevićevim zaslugama govori Zdenka Leženić u radu „Fra Anđeo Kraljević i njegov jezikoslovni rad“, posebno se osvrćući na njegovu slovnice *Grammatica latino-illyrica* (Rim, 1863.). Nakon

prikaza strukture slovnice, autorica se zadržala na jezičnim odlikama Kraljevićeva jezika „kojima se potvrđuje sveza jezičnih obrazaca zagrebačke filološke škole i kontinuiteta višestoljetne franjevačke spisateljske prakse.“

U *Zborniku* potom slijedi rad Vlatke Pandžić Jakšić naslovljen „*Glas Hercegovca* o bolestima i zdravlju“ koji predstavlja jezgrovitu analizu priloga o bolestima i zdravlju u spomenutom listu. Pa iako su *Glas Hercegovca* ponajviše ispunjavali tekstovi političkoga sadržaja, Milićević je kao urednik lista nastojao oko svestrana prosvjećivanja hrvatskoga puka u Hercegovini pa tako i oko zdravstvenoga, što autorica u radu i pokazuje.

Pretposljednji rad u *Zborniku* nosi naslov „Osobitosti proznoga stvaralaštva fra Martina Mikulića“ autorice Marije Vasilj. Fra Martin Mikulić, Milićevićev suvremenik, bio je pripovjedač i sakupljač narodnoga blaga koji je specifičnim tematskim izborom i odgovarajućim stilskim postupcima prvi među franjevcima iz Bosne i Hercegovine ukazao na nove izražajne mogućnosti i otvorio vrata svjetovnoj tematici. Rad predstavlja analizu Mikulićeva pripovjedačkog rada, s posebnim naglaskom na četiri njegove „seoske“ pripovijetke (*Djevac od devedeset godina*, *Zvonarev teljig*, *Vitinski lovac* i *Narodna torba*) u kojima tematizira mukotrpan život hercegovačkoga seljaka, pokazujući pritom neobičan smisao za realističko pripovijedanje.

Sadržaj *Zbornika* zaključuje Šimun Musa svojim radom „Novinsko-publicistička i prosvjetno-kulturna postignuća Franje Milićevića“ u kojem se ukazuje na Milićevićevu raznorodnu djelatnost: književno-jezični, publicističko-nakladnički, novinski i pedagoški rad, premda mu se kao temeljno postignuće pripisuje osnivanje tiskare u Mostaru (*Tiskara katoličkog poslanstva u Hercegovini – Typographia Missionis Catholicae in Hercegovina*, 1872.). Poseban se naglasak u radu stavlja na njegov novinarsko-nakladnički rad u kojem ima višestruku ulogu: „pokretač je, utemeljitelj, urednik, ravnatelj i autor, riječju intelektualni i materijalni protagonist osnivačke etape hrvatskoga novinstva u BiH“. Novine što ih je Milićević objavljivao imale su nemjerljivo značenje za kulturni, društveni, politički i gospodarski život Hercegovine, a autor

u zasebnim cjelinama prikazuje djelatnost sva četiri lista (*Hercegovački bosiljak*, *Novi hercegovački bosiljak*, *Glas Hercegovca* i *Osvit*) pokrenuta na zahtjev Franje Milićevića.

Zaključno se može reći da je svojim tiskarsko-nakladničkim, prosvjetno-kulturnim, političkim i drugim prinosom Franjo Milićević udario temelje hrvatskomu narodnom preporodu u Hercegovini, a radovi okupljeni u ovome zborniku vrijedan su prilog za potpunije upoznavanje, razumijevanje i objektivno vrjednovanje njegova djela te nekih njegovih suvremenika, kao i prilika pod kojima su ti preporodni značajnici živjeli i djelovali.

MARIJA VASILJ